

EKONOMISK OCH ORGANISERAD BROTTSLIGHET
- ETT KRIMINALPOLITISKT DRAMA I SJU AKTER

AV JUR. DR., VERKSJURIST LARS KORSELL*

*Economic, or white-collar crime, and organised crime are discussed from a conflict perspective. The first conflict is between economic and organised crime, because they are often not stressed at the same time in criminal justice. There is also a conflict about what kinds of offences and criminal problems should be counted as economic crime. The businessman is often recognised as the offender, but couldn't he also be the victim? An apparent conflict exists between our perception of the good guys - occupied with economic crime, and the bad guys - smuggling drugs and committing other organised criminality. Should different types of offences under the headings economic and organised crime be enforced by a single agency or by several? A classic conflict is between effectiveness and integrity; always an issue in the field of economic and organised crime. A final conflict is whether criminal justice responds to economic and organised crime are moving forward or backward.***

Ridån går upp

I scenkonstens dramatiska verk skildras ofta konflikter och känslor. Ett vanligt tema är kampen mellan gott och ont. Kriminalpolitiken erbjuder också en scen för dramatik med detta tema som stående repertoar. I denna artikel behandlas några centrala konflikter eller skiljelinjer om ekonomisk och organiserad brottslighet. I vissa fall är skiljelinjen skenbar.

I den första aktens konflikt behandlas den mellan *ekonomisk* och *organiserad brottslighet*. Eftersom samhället sällan fokuserar på dessa brottsformer samtidigt kanske det finns olikheter som speglar en underliggande konflikt. Kriminalpolitiskt finns också en konflikt om vilka brottstyper som egentligen bör räknas till den ekonomiska brottsligheten. En skiljelinje går mellan å ena sidan företagaren som *gärningsperson* och å andra sidan företagaren som *offer*.

* Artikeln bygger på ett föredrag till "Kriminalpolitiken och Polisen", en konferens vid Växjö universitet den 8-9 juni 2006. Tack till docent Peter Lindström vid Polishögskolan i Växjö för idén med artikeln och Brå-medarbetarna Johanna Skinnari, Daniel Vesterhav och Yvonne Häggström för värdefulla synpunkter.

** Title in English: *Economic and Organised Crime: A Criminal Justice Drama in Seven Acts*. Original in Swedish.

En konflikt finns också mellan *sken* och *verklighet* eller *good guys* och *bad guys*, där ekobrott för tanken närmast till högstatuspersoners brottslighet medan det i praktiken mest handlar om "företagare i overall". På liknande sätt associeras organiserad brottslighet med ytterst dramatiska karaktärer medan det i verkligheten rör sig om "företagare i brott". Den organiserade brottsligheten pekas ut som *bad guys*, medan manschettbrottslingarna innerst inne ändå är *good guys*. Till följd av den organiserade brottslighetens laddning uppraderas idag den ekonomiska brottsligheten genom att kalla den för organiserad ekonomisk brottslighet. Även begreppet organiserad brottslighet uppfattas som för återhållsamt och betecknas ofta som grov organiserad brottslighet.

En annan konflikt är den mellan *enhetlighet* och *fragmentering* och tar sikte på hur myndigheterna organiserar sig mot brottsligheten. Utvecklingen går mot enhetliga myndigheter som täcker ett brett sakområde och med ett nationellt ansvar men det finns också tecken på en uppluckring och fragmentering. Exempelvis är Åklagarmyndigheten en organisation, men det finns också en uppluckring genom en särskild åklagarmyndighet för vissa brottstyper, Ekobrottsmyndigheten. En liknande utveckling har skett inom andra nordiska länder.

En klassisk skiljelinje inom kriminalpolitiken går mellan *effektivitet* och *integritet*. Särskilt på området ekonomisk och organiserad brottslighet föreslås regelmässigt okonventionella och långtgående metoder för att öka effektiviteten, men där integritetsintressena samtidigt gör sig påminda. Ett aktuellt exempel är debatten kring buggning, det vill säga hemlig avlyssning som påstås finnas i de flesta länder utom i Sverige.

En konflikt finns också i synen på brottsligheten, särskilt den organiserade brottsligheten beskrivs i termer av *hierarkiska* organisationer med gudfäder i spetsen, medan andra pekar på lösa *nätverk* och tillfälliga projekt. Hur brottsligheten faktiskt gestaltar sig i verkligheten är givetvis av grundläggande betydelse när brottsförebyggande och brottsbekämpande åtgärder diskuteras inom kriminalpolitiken. Till slut kommer vi fram till dramats sista akt där frågan ställs om den fortsatta kriminalpolitiken går antingen *framåt* eller *bakåt*.

Begreppen

Ett problem med begreppen ekonomisk och organiserad brottslighet är att definitionerna är talrika och oklara. Eftersom denna artikel i hög grad bygger på hur ekonomisk och organiserad brottslighet, i all dess oklarhet, har betraktats och hanterats av samhället är det knappast möjligt att bidra till en ökad klarhet genom att redovisa olika definitioner. Ett försök ska ändå göras att beskriva ungefär vad de olika aktörerna lägger i begreppen.

Med ekonomisk brottslighet avses som regel brott som sker inom ramen för ett företag (SPANEK, 1977; bet. 1980/81:JuU21; skr. 1994/95:217; EBM 2004:1). Verksamheten i företaget är laglig, men man bryter mot de regler som gäller för verksamheten för att tjäna pengar, eller kanske oftare, för att minska utgifterna, till exempel genom skattebrott (Korsell, 2004). Det handlar således om "crime in business".

En enkel beskrivning av organiserad brottslighet är att den är mer organiserad än "annan" brottslighet (Johansen, 1996). Då betäckningen organiserad brottslighet används handlar det oftast om traditionell brottslighet, framför allt sådan som tar sikte på att exploatera legala eller illegala marknader. Det gäller då om storskalig verksamhet med narkotika, alkohol, tobak, spel, handel med människor och prostitution. Det kan också vara organiserade stölder och hälerier. Eftersom själva verksamheten är illegal, till skillnad mot de företag i vilka ekobrott sker, bedrivs brottsligheten typiskt sett inte i ett företag, även om legala fasader kan användas för att skydda och på annat sätt underlätta brottsligheten. Det handlar således om "crime as business". Den organiserade brottslighetens aktörer kan också sträva efter makt och ha vilja och förmåga att skydda sin verksamhet genom hot, våld och korruption (Fijnaut m.fl., 1998). Det är dessa resurser som gör att den anses som mer samhällsskadlig än annan brottslighet.

Akt 1: Ekonomisk eller organiserad brottslighet?

Det går trender i kriminalpolitiken (Garland, 2001). Numera får den organiserade brottsligheten mycket politisk uppmärksamhet (Vesterhav, 2003). Globalt genom FN, regionalt inom EU och nationellt av regering och riksdag.¹ Det framgår inte minst av media (Vesterhav, 2003). På 1990-talet var det i stället den ekonomiska brottsligheten som var i rampljuset i Sverige.

Något förenklat ser spellistan ut på följande sätt:

Sextiotalet	Organiserade brottsligheten i betydelsen narkotika-brottslighet
Sjuttiotalet	Organiserad och ekonomisk brottslighet behandlades som ett i stora stycken sammanhållet problem
Åttiotalet	Ekonomisk brottslighet
Nittiotalet	Ekonomisk brottslighet
Tjugohundratalet	Organiserad brottslighet

På samma sätt som för andra områden om brott och straff speglar den ekonomiska och organiserade brottslighetens olika beståndsdelar mer djupgående sociala och kulturella uppfattningar (Melossi, 2000). Låt oss undersöka dessa närmare.

1960-talets organiserade narkotikabrottslighet

I Sverige tog spritsmugglingen fart under mellankrigstiden då motboken infördes. Vid denna tid utvecklades sannolikt en av de tidigaste formerna av organiserad brottslighet i vårt land. Fartyg lades till utanför tolvmilagränsen och laster fraktades in till fastlandet med snabba småbåtar (Johansen, 1994; Johansen, 2004; Andersson, 2001). När alkoholrestriktionerna försvann på 1950-talet upphörde sannolikt smugglingen eller minskade drastiskt. I Norge fortsatte smugglingen, det var en Markedet som ikke ville dø, för att citera titeln till Johansens (2006) kända verk.

Redan före polisens förstatligande år 1965 fanns vid statspolisavdelningen i Stockholm en kriminalavdelning med riksomfattande verksamhet. Där fanns bl.a. en "rusgiftssektion" som var inriktad på illegal narkotika- och sprithantering (Narkotikakommissionen, 1983). Under mitten av 1960-talet började narkotikan uppfattas som ett av de allvarligaste samhällsproblemen. Det hade växt sedan 1950-talet. Då handlade det om läkares frikostiga förskrivningar. På 1960-talet uppstod en egen marknad genom smuggling.

Som ett svar på den oroande utvecklingen infördes narkotikastrafflagen år 1968. Lagstiftningen var inriktad mot dem som smugglade och överlät narkotika, det vill säga på narkotikaproblemets tillgångssida (Kastman, 1998). Departementschefen menade att (prop. 1968:7, s. 107),

"Framför allt bör man med kraft söka ingripa mot personer som i yrkesmässiga former distribuerar narkotika. Den illegala handeln med narkotika är ett av de främsta exemplen på organiserad brottslighet och den bedrivs av organisationer med avsevärda resurser i form av pengar, utrustning och personal."

Inriktningen var också att "ytterligare öka möjligheterna att ingripa mot de personer som bakom kulisserna medverkat till smuggling...", genom att straff infördes för stämpling (prop. 1968:7, s. 110). Efterfrågan på narkotika skulle minskas genom upplysning och vård. Missbrukarna betraktades som offer för samhällsskadliga profitörer, och det var de senare som skulle bekämpas. Härefter har straffskärpningar skett och olika tvångsmedel införts (Sandberg, 2000).

På 1960-talet var narkotikan det nya problemet. Ekonomisk och organiserad brottslighet hade ännu inte blivit en fråga, men snart skulle det bli annorlunda.

1970-talets ekobrott och organiserad brottslighet som ett sammanhållet problem

Under år 1976 intensifierades den kriminalpolitiska debatten kring både den organiserade och ekonomiska brottsligheten². En mycket omfattande kriminalitet som rörde stora samhälleliga och ekonomiska värden blottades i några uppmärksammade polisutredningar och i media. Det gällde utbredd skatte- och valuta-

brottslighet, svarta och grå affärer med fastigheter, företag, lån, arbetskraft och bilar liksom organiserad prostitution, spel- och klubbverksamhet (Lindgren, 2000; Korsell, 2000a). Det fanns också en internationell debatt om ekonomisk brottslighet som hade nått Sverige. Som en följd av denna utveckling tillsattes en rad arbetsgrupper inom Rikspolisstyrelsen för att analysera den ekonomiska och organiserade brottsligheten och ta fram åtgärder. Genom dessa fick den ekonomiska och organiserade brottsligheten under 1970-talet en tydlig beskrivning. Följande citat av Arbetsgruppen mot organiserad brottslighet (AMOB, 1977:62) belyser tidens synsätt.

”...sett till de rent samhällsekonomiska verkningarna och den ekonomiska omfattningen av olika typer av brottslighet så spelar den traditionella brottsligheten en mycket liten roll i förhållande till den organiserade och ekonomiska kriminaliteten.”

Även om en skillnad gjordes mellan den ekonomiska och organiserade brottsligheten behandlades dessa brottsformer ändå som ett sammanhållet problem. Exempelvis gick personer som ägnade sig åt traditionell brottslighet även in i ekobrott och det fanns tydliga kopplingar mellan organiserad och ekonomisk brottslighet (Lindgren, 2000). Den sammanhållna synen var en orsak till att Brå under år 1977 fick regeringens uppdrag att göra en ”övergripande översyn” av lagstiftningen mot såväl ekonomisk som organiserad brottslighet (Romander, 2000; Lindgren, 2000; Korsell, 2000).

1980-talet och den ekonomiska brottsligheten

År 1981 lades en socialdemokratisk partimotion med krav på att en kommission mot skatteflykt och ekonomisk brottslighet skulle inrättas. Ekonomisk brottslighet avgränsades mot å ena sidan organiserad brottslighet och å andra sidan enskilda personers förmögenhetsbrott. Det avgörande kriteriet blev brottslighetens lokalisering till legal näringsverksamhet (Lindgren, 2000). Härigenom kunde socialdemokratin tydligare profilera sig på en kriminalpolitik som låg till vänster enligt de politiska konfliktlinjer som då fanns. Huvudrollsinnehavaren var manschettbrottslingen. Följden blev att den nytillträdde socialdemokratiska regeringen i förtid upphävde Brå-uppdraget att göra en lagstiftningsöversyn över både den ekonomiska och organiserade brottsligheten. I stället inrättades en kommission enbart mot den ekonomiska brottsligheten. Eko-kommissionen skulle föreslå lämpliga åtgärder mot ”ekonomisk brottslighet och skatteflykt” inom ramen för en ”enhetlig strategi” (dir. 1982:101).

Under 1980-talet svängde narkotikapolitiken och tonen skärptes mot missbrukarna. I stället för att som tidigare ha prioriterat att minska tillgången på narkotika genom att slå mot den organiserade brottsligheten växlade polisen fokus till att

bekämpa efterfrågan. En förskjutning skedde av polisens resurser från Rikskriminalpolisen till de regionala narkotikarotlarna och ännu lägre inom polishierarkin (Kassman, 1998). År 1988 kriminaliserades själva konsumtionen av narkotika. Narkotikahajarnas offer förvandlades till gärningspersoner.

Eko-kommissionen arbetade flitigt, alltför flitigt menade kritikerna som ansåg att uppdraget kom att bedrivas på ett felaktigt sätt (Axberger, 1988). Det slarvades med fakta och rättssäkerhetsfrågorna kom ofta i andra hand. Efter att Eko-kommissionens förslag passerat regering och riksdag mot mitten av 1980-talet gick luften ur ekobrottsfrågorna (Nord, 2000). I stället kom de två andra prioriterade områdena under 1980-talet, vålds- och narkotikabrottsligheten, i fokus, samt brottsoffrens ställning (Lindgren, 2000).

Under första hälften av 1980-talet fick således den ekonomiska brottsligheten ökad uppmärksamhet på den organiserade brottslighetens bekostnad. Eko-kommissionen var enbart inriktad på ekonomisk brottslighet. Skälet är troligen den fokusering av kriminalpolitiken som skedde i och med det socialdemokratiska maktövertagandet år 1982 då den ekonomiska brottsligheten blev särskilt viktig. Organiserad brottslighet var ett problem som alla politiska partier kunde vara emot och fungerade därför som en sämre politisk markör än den ekonomiska brottsligheten, som riktades mot personer med ekonomisk makt. Ekobrottsligheten var det socialdemokratiska partiets chans att ta initiativet i kriminalpolitiken (Lindgren, 2000). Traditionella frågor om lag och ordning hade annars dominerats av högern.

1990-talets satsning mot ekobrottsligheten

I början av 1990-talet såg Riksdagens revisorer (RR, 1994) över insatserna mot den ekonomiska brottsligheten och riktade skarp kritik mot sakernas tillstånd (s. 1):

”Tidsfördröjningarna är alltför långa och många brott hinner inte utredas innan de preskriberas ... Den långvariga bristen på uppföljning, samlade analyser och konsekvent styrning av insatserna mot ekonomisk brottslighet ses av revisorerna som en huvudanledning till att missförhållandena har kunnat växa sig så stora.”

Det tidiga 1990-talet var inte som år 2006. Det rådde ekonomisk kris efter det ”glada åttiotalet”. Arbetslösheten och konkurserna steg i rask takt (Korsell, 2001). Storbankerna hölls under armarna av statens bankakut. Riksbankens ränta gick under en kort tid upp till 500 procent i ett försök att bromsa valutaspekulationerna. Den svenska valutan släpptes fri. Ett missnöjesparti som Ny demokrati kunde göra sig gällande (Tamas, 2002). Besparingar skedde inom välfärdspolitiken för att sanera de dåliga finanserna. I kölvattnet av de bistra tiderna med många konkurser, upptäcktes ett stort antal oegentligheter som satte fingret på problemet med

den ekonomiska brottsligheten (Korsell, 2004). Det var mot den bakgrunden som regeringen i en skrivelse till riksdagen år 1995 lade fram en samlad strategi mot den ekonomiska brottsligheten (skr. 1994/95:217). Avsikten var att påtagligt minska den ekonomiska brottsligheten genom en lång rad åtgärder. Detta var starten för ett mycket omfattande reformprogram (Korsell, 2000). En särskild myndighet, Ekobrottsmyndigheten, bildades år 1998 för att råda bot på de problem som riksdagens revisorer hade påtalat.

Bakom regeringens ekobrottsstrategi och motsvarigheterna i de övriga nordiska länderna låg finansiella krascher över hela västvärlden, inte minst bankkriserna i USA (Engdahl, 2003). Det skapade en misstro mot de avregleringar som hade skett tidigare. Bedrägerier och misslyckade investeringar tolkades som försämrade möjligheter till tillväxt. I kombinationen med befarade högre transaktionskostnader för att minska olika risker, började många stater betona vikten av spelregler och säkerhet i finansiella system. I stället för att intervensera i marknader eller nationalisera dem, tryckte regeringarna på behovet av spelregler och lagstiftning.

En skillnad mot det tidiga 1980-talets satsning mot den ekonomiska brottsligheten är att den politiska spänningen har övergått till ett större mått av konsensus. Den ekonomiska brottsligheten var inte längre en vänsterfråga och det är därför svårt att profilera sig kriminalpolitiskt på ekobrott. Dessutom börjar det bli trångt på den kriminalpolitiska scenen där allt fler frågor ska ha plats. Snart är all brottslighet prioriterad i kampen om väljarna.

Frågor kring lag och ordning är viktiga för det politiska livet i en annan utsträckning än tidigare, inte minst för partier som traditionellt inte i första hand förknippats med dessa frågor (Flyghed, 2000). Det är därför inte konstigt att kriminalpolitiken prioriterar en rad problemområden. Även om de flesta brottsområden i dag synes vara prioriterade ingår trots allt även den organiserade brottsligheten som ett problemområde. Det finns flera skäl till det. Ett är diskussionen inom EU där den organiserade brottsligheten är en av de viktigaste rättspolitiska frågorna med bildandet av Europol etc. som lett fram till organisatoriska och resursmässiga krav på medlemsstaterna (Westfelt, 2000).

Den ekonomiska brottsligheten gjorde således återigen entré på 1990-talet och omfattande översyner av lagstiftningen gjordes samtidigt som nya organisatoriska lösningar infördes. Men även den organiserade brottsligheten började göra sig gällande under 1990-talet, vilket sedan har fortsatt in på vårt nu aktuella årtionde. Som nyss nämnts var det länge sedan organiserad brottslighet var en fråga. Ekonomisk och organiserad brottslighet har återigen börjat uppträda sida vid sida som under 1970-talet. Den stora skillnaden är emellertid att de båda brottsformerna fungerade bra ihop till följd av dåtidens förhållandevis återhållsamma kriminal-

politik. I dag är det snarare konkurrensen om frågor inom kriminalpolitiken och svårigheten att kunna profilera sig från något politiskt läger som gör att olika brottsområden förs fram och läggs på varandra. Den organiserade brottsligheten fungerar emellertid något bättre än ekobrott på den kriminalpolitiska scenen när publiken ställer krav på tragedier. Det är undergångsstämningar och oklara hot som tornar upp sig vid horisonten. Ekobrott tenderar att handla om skandaler och sådana ligger närmare komedin än tragedin. Är det tragedier som kännetecknar vårt årtionde?

Tjugohundratalet och den organiserade brottsligheten

De stora satsningarna mot ekobrott har fortsatt in på tjugohundratalets första årtionde, men det är ändå den organiserade brottsligheten som dominerat. Som kommer att utvecklas mera nedan har en rad förslag lagts fram om tvångsmedel och andra metoder mot den organiserade brottsligheten. Inte minst diskussionen om olika tvångsmedel är i centrum, särskilt buggning.

En orsak till att den organiserade brottsligheten fått uppmärksamhet kan, som nyss nämnts, vara trängseln inom kriminalpolitiken där den som anses attackera den värsta fienden får mest poäng. Det finns också andra faktorer som inneburit att den organiserade brottsligheten fått alltmer uppmärksamhet. Sverige har som ett led i EU-arbetet anpassat sig till en internationell brottsbekämpningsnivå, som kritiker menar att vi som enskild nation kanske inte har behov av (Flyghed, 2001).

Kanske är den inom EU formulerade hotbilden något överdriven och tjänar delvis dunklare syften än att bekämpa brottsligheten. I hotet från människohandel finns också spår av främlingsfientlighet och en rädsla för immigrantströmmar. Hotet från den ryska maffian ersätter kommunistkräcken och den ännu äldre rysskräcken. Hotet från påstådda starka hierarkiska brottsorganisationer möjliggör resursförstärkningar till polisorganisationer. Den organiserade brottsligheten skapar utrymme för handlingskraft. Det finns många som tjänar på att måla upp en svart hotbild.

Det finns också sakliga skäl för samhället att intressera sig för den organiserade brottsligheten (liksom det finns starka skäl för att motverka den ekonomiska brottsligheten). Mycket talar för att de kriminella marknaderna har ökat. Det är tydligt på exempelvis narkotikaområdet där preparaten är många och priserna låga samtidigt som det finns ett stort antal verksamma kriminella entreprenörer (Brå 2005:11). På samma sätt som det legala samhället mer och mer är verksamt över nationsgränserna och utnyttjar den moderna informationstekniken för att bilda och underhålla nätverk, följer kriminaliteten samma mönster (jfr. Castells, 2000; Brå 2005:11). Även om vi kan anses ha osjälvständigt formulerat problemet

med den organiserade brottsligheten, speglar trots allt det politiska intresset en verklig utveckling som vi själva dåligt beskrivit i empiriska fakta; de kriminella marknaderna har expanderat.

Ett skäl till att de kriminella marknaderna inte betonats utan att den organiserade brottsligheten mer utgör en fond för olika dramatiska händelser, som förstärker bilden av behovet av krafttag mot diverse våldsbrottslighet har att göra med att vi lättare förstår en brottslighet med tydliga offer. Denna aspekt har också förstärkts genom brottsoffrets ökade betydelse (Garland, 2001; Tham, 2006). Uppmärksamheten kring människohandel och sexuell exploatering av kvinnor och barn följer en kriminalpolitisk utveckling där brottsofferdiskussionen i hög grad handlar om våld mot kvinnor och barn (Tham, 2002). Den allmänna hotbild som har figurerat i debatt och media har mindre avsett de kriminella marknaderna utan snarare några extrema våldsdåd med kraftigt mediagenomslag: interna uppgörelser med dödlig utgång inom mc-gängen, påstådd organiserad öststatskriminalitet och rysk maffia. I direktiven till buggningsutredningen framhölls ”motorcykelgäng och andra maffialiknande sammanslutningar” och öststatsbrottslighet (SOU 1998:46). Här finns uppenbarligen ett problem med en ”underrapportering” av den organiserade brottsligheten, dvs. att den totala omfattningen och strukturen inte kunnat dokumenterats och presenterats, vilket fått till följd att den ”hotbild” som målas upp kanske inte alls stämmer med de egentliga problemen. När dramatiseringen av enskilda händelser också passar den egna politiken minskar också intresset att försöka få fram en riktig bild.

Eftersom begreppet organiserad brottslighet har en klang av samhällsskadligare kriminalitet än ekonomisk brottslighet finns ett intresse av att ”upgradera” ekobrottsligheten. Redan 1990-talets ekobrottsberedning talade om ”multikriminella” brottslingar – yrkeskriminella som slår sig på ekonomisk brottslighet och därmed intensifierar kontaktarna mellan denna form av brottslighet och exempelvis narkotika- och våldsbrottslighet. Vidare fördes fram att företag användes som enbart täckmantel för ekonomisk brottslighet och där brottet är själva affärsidén eftersom det inte finns någon egentlig legal näringsverksamhet (Ds 1996:1). I sin senaste hotbildsanalys upprepar Ekobrottsmyndigheten att det finns en allt starkare ”koppling mellan ekobrottslighet och annan allvarlig och ofta organiserad brottslighet” (EBM, 2005). I hotbildsanalysen används begrepp som ”den organiserade ekonomiska brottsligheten” och att den ekonomiska och organiserade brottsligheten ”samverkar”. Men som nyss nämnts är kopplingen mellan ekonomisk och organiserad brottslighet inte ny utan snarare ett uppvaknande av diskussionen från 1970-talet. Även den organiserade brottsligheten har uppraderats till ”grov organiserad brottslighet”.

Mot bakgrund av händelserna den 11 september 2001 i New York är den senaste trenden att påvisa kopplingar mellan organiserad brottslighet och terrorism.

Efter terrorattentatet och de amerikanska bokföringskandalerna med Enron i spetsen har osäkerheten ökat ytterligare och därmed intresset för fasta spelregler (Engdahl, 2003). Den svenska Förtroendekommissionen under ledning av förre finansministern Erik Åsbrink är ett utslag av att öka förtroendet för framför allt storföretagen (SOU 2004:47). Förtroendekommissionens arbete hamnade mitt i ekobrottsshärvan i försäkringsbolaget Skandia, vars efterdyningar fortfarande sköljer över tidningssidorna (Nachemson-Ekwall och Carlsson, 2004; Guillou, 2004). Ekobrottsfrågorna lever vidare men det är den organiserade brottsligheten som dominerar, och den organiserade brottsligheten förstärker den ekonomiska brottsligheten, sedan förstärker terrorism den organiserade brottsligheten.

Akt 2: Företagaren som aktör, gärningsperson eller offer

Vilka brott som räknas till ekobrotten skiljer sig åt en del mellan de nordiska länderna. I Sverige finns ett kärnområde för den ekonomiska brottsligheten som omfattar följande typer av brott:

- Bokföringsbrott – som också kan dölja annan ekonomisk brottslighet – i 11 kap. brottsbalken
- Brotten mot borgenärer eller den konkursrelaterade brottsligheten, också i 11 kap. brottsbalken
- De olika skattebrotten i skattebrottslagen
- Insiderbrott och liknande brottslighet i lagen om straff för marknadsmissbruk vid handel med finansiella instrument
- Brott mot aktiebolagslagen, främst brott mot låneförbudet

Åtskilliga av de uppräknade brotten är riktade mot staten eller det allmänna, till exempel skattebrotten, mot andra kollektiva intressen eller, som till exempel insiderbrottsligheten, mot förtroendet för de finansiella systemen. Bokföringsbrotten har starka kopplingar till skattebrotten eftersom sådana brott ofta döljs i en oriktig bokföring. Mindre brott täcker således över större brott. De stora volymerna av ekobrott är också bokföringsbrott och de olika skattebrotten. Det är också mot dessa brott som samhällets kontrollsystem i hög grad är riktade (Korsell, 2003).

Uppräkningen ger en bild av hur den ekonomiska brottsligheten har betraktats i Sverige; en brottslighet företrädesvis riktad mot kollektiva och samhälleliga intressen. Det har sannolikt att göra med att sådana brott anses som särskilt viktiga i en välfärdsstat och i ett högskattesamhälle (Lindgren, 2000). I länder med andra förutsättningar betonas i stället ekobrott riktade mot det marknadsekonomiska systemet – exempelvis antitrustmål (mot kartellbildning) i USA – och bedrägerier utförda av företag riktade mot både konsumenter och andra företag (Lindgren och Theandersson, 2000). Varken kartellbrottslighet eller bedrägerier räknas naturligt

till ekobrott i Sverige och de ingår inte heller i Ekobrottsmyndighetens målområde. På ett internationellt plan är emellertid bedrägerier viktiga när ekonomisk brottslighet diskuteras (Shapiro, 1984; Levi, 1987). Men här har bedrägerier hittills snarare räknats till traditionella förmögenhetsbrott än till ekobrott.

Den ekonomiska brottsligheten beskrivs egentligen enbart i termer av företagets brottslighet; det är företaget eller företagaren som har ekonomisk vinning av brottet. Men situationen kan vara den motsatta. Brotten kan rikta sig mot företaget, av anställda och uppdragstagare som finns inne i organisationen (Clinard och Quinney, 1973). Konkret handlar det om brott som förskingring och trolöshet mot huvudman. De numera allt aktuella korruptionsbrotten kan också som regel räknas till denna kategori (Korsell, 2005). I denna situation är företaget offer och gärningspersonen en arbets- eller uppdragstagare som utnyttjar sin ställning i organisationen för att begå brott. Signifikant är att i Ekobrottsmyndighetens målområde ingår varken förskingring, trolöshet mot huvudman eller korruptionsbrott som mutor och bestickning eftersom det är brottslighet som inte hör till pjäsen.

I många andra länder finns bäge perspektiven på ekonomisk brottslighet. I Sverige har emellertid den yrkesbaserade brottsligheten försummats i diskussionen om den ekonomiska brottsligheten (Korsell, 2002). Skälet är sannolikt historiskt och bottnar i att den ekonomiska brottsligheten tidigare var ett redskap i en större kriminalpolitisk strid, som nyss nämnts kulminerade det för ekobrottens del mot mitten av 1980-talet (Lindgren, 2000; Korsell, 2000). Särskilt skattebrotten betonades. I denna situation, då kriminalpolitiken nästan helt var inriktad på traditionell brottslighet, fanns ett behov, särskilt från vänster, att bredda diskussionen och lyfta fram företagsbrottsligheten. Den yrkesbaserade brottsligheten, bäst representerad av förskingringar, var då sedan länge ett välkänt fenomen och passade inte in i retoriken om en ekonomisk brottslighet från den ekonomiska maktens sida. Sedan dess har traditionens makt varit stark och den yrkesbaserade brottsligheten har behandlats som något annat än ekonomisk brottslighet.

Tham (2006) har beskrivit hur kriminalpolitiken alltmer satt brottsoffret i centrum och där snart sagt varje kategori och intresse blivit offer för någon form av brottslighet. Denna utveckling har vi ännu inte sett för företagen och företagarna, kanske därför att näringslivet och dess företrädare inte kan se sig själva som "offer", i betydelsen svag och därmed behov av stöd, utan enbart som föremål för brottslighet, som bäst kan motverkas genom att myndigheterna tar ett större ansvar.

Ett nytt inslag är att bidragsfusket fått mycket stor uppmärksamhet. Det är ett problemområde som tidigare nästan tystades ner (RRV 1995:32), för att nu snarare överdrivas. Tidigare hade bidragsfusket inte fått någon nämnvärd uppmärksamhet eftersom gärningspersonerna mer handlar om "vanligt folk" än ekobrottslingar.

Bidragfusket var också delvis tabubelagt eftersom en omfattande brottslighet mot folkhemmets kärna kunde ifrågasätta hela idén med ett samhälle utan morsgrisar och styvbarn (Korsell, 2005). Även om bidragfusket inte uppgår till procentuellt stora belopp förs nu kampen mot bidragfusket med stor frenesi. Bakgrunden är rimligtvis politisk. Det handlar om att slå vakt om trygghetssystemen och dess legitimitet och samtidigt säkra den svenska modellen och den politik som försvarar välfärdsstaten mot mer marknadsliberala tongångar. Då blir kampen mot bidragfuska ett redskap för en större politisk fråga. Bidragfuska kan därför sägas ha hamnat i kläm bland starkare krafter än brottsbalkens bedrägeriregler.

Att bidragfusket så småningom har uppmärksammats stämmer med logiken att brott riktad mot allmänna intressen tas på största allvar, som skattebrotten. Det är således i linje med den svenska ekobrottsmodellen. Däremot har den yrkesbaserade brottsligheten där företagen typiskt sett är offer ännu inte närmat sig ekobrottsligheten. Möjligen går det att se ett skifte i och med den även i vårt land uppmärksammade Enron-affären eller vår egen Skandia-affär där förre VD:n Lars-Eric Pettersson dömts till fängelse för grov trolöshet mot huvudman. I vart fall förknippas höga direktörers brott riktade mot sina arbetsgivare – i detta fall också förkroppsligat av ett kollektiv pensionssparare – med ekonomisk brottslighet. Även korruptionsbrottsligheten har fått stor uppmärksamhet och särskilt alla mutbrotten i Systembolaget (Korsell, 2005). Det var visserligen brott som drabbade ett aktiebolag, låt vara så nära en statlig institution ett bolag kan komma.

Det går således en skiljelinje mellan vilken brottslighet som ska räknas till den ekonomiska brottsligheten. Hittills har den brottslighet där företaget och företagen är gärningsperson fokuserats och där företrädesvis samhällets intressen kommit i högsätet, främst skattebrottsligheten. Brott där också företagen kan utgöra offer har i liten grad räknats till ekobrotten. En försiktig vändning kan möjligen skönjas efter den sista tidens korruptionsskandaler och Skandia-affären.

Akt 3: Sken eller verklighet; good guys eller bad guys

Även om rollbesättningen skulle bestå av narkotikahajar, var det ändå många vinddrivna existenser som fanns kvar på scenen. En norsk studie av vilka personer som under perioden 1968-1980 straffades för narkotikabrott gav mindre bilden av "proffsen, bankmännen och penningsfurstarna" och mer av "splittrade familjer, alkoholiserade uppfostrare" med svårigheter i skolan (Christie och Bruun, 1985:103). En svensk studie menade att den ekonomiska utdelningen från Stockholms narkotikamarknad var alltför liten för att ge föreställningar om en "mycket avancerad och välorganiserad kriminalitet" (Enroth och Lenke, 1980, refererade av Christie och Bruun, 1985:104). I själva verket skulle de uppskattningar i "mångmiljardklassen" som fördes fram i media vara helt grundlösa. Narkotikahandeln krävde inte

större resurser än vad som redan fanns när det gällde den begagnade bilhandeln, antikvitetsverksamhet, lägenhetsskoj och porrklubbsverksamhet. Från forskarhåll menade man således att bilden av den organiserade brottsligheten hade blåsts upp av myndigheter och media.

Undersökningar visar också att den typiske ekobrottslingen inte riktigt lever upp till bilden av personer på toppen (Weisburd, m. fl., 2001). ”Till stor del rörde det sig om småföretagare (installatörer, kreaturshandlare, städfirmor, och en ”bingokonsult”, åkare, skrothandlare, jordgubbs- och julgranshandel, osv..., för att citera Axbergers undersökning av svenska ekobrottslingar (1988:36).

Retoriken speglar således en skev bild av verkligheten, men det finns också skillnader mellan den ekonomiska brottsligheten och den organiserade brottsligheten i fråga om synen på vilka skador brottsligheten medför och vilka gärningspersonerna är. Den ekonomiska brottslighetens gärningspersoner beskrivs i termer av manschettbrottslingar, makthavare med inflytande och resurser som drivs av girighet. Bortsett från karaktärsbrister är de annars som folk är mest. De har en konventionell livsstil om än med för dyra vanor. Även om medias bild inte är nådig, särskilt inte mot politiska makthavare som exempelvis Motala-politikerna som åt och drack på kommunens bekostnad, har vi ändå en viss fördragsamhet mot dessa ekobrottslingar (Johansson, 2002, 2004; Citron, 1999). De är ändå i grunden som vi.

Den organiserade brottsligheten för tanken till mer samvetslösa personer som livnär sig på brott. Om ekobrottslingen inom ramen för en legitim verksamhet har haft svårt att hålla fingrarna i styr har den organiserade brottslingen snarare valt en kriminell livsstil. Det är också brott som hos många väcker stor avsky. Det handlar om att smugla narkotika och förstöra människors liv, eller smugla unga kvinnor som utnyttjas sexuellt i bordeller, att bedriva systematiska stölder och hälerier, som ödelägger människors hem och verksamheter. Det för tanken till hot och våld. Det är en hård värld av hårda män som befinner sig utanför det reguljära samhället.

Uppdelningen mellan good och bad guys återspeglar sig också i de förslag som tas fram för att bekämpa brottsligheten. På den ekonomiska brottslighetens område är de åtgärder som aktualiseras mindre ingripande än för den organiserade brottsligheten. Det är exempelvis signifikant att helt andra spaningsresurser med ingripande åtgärder som telefonavlyssning, informatörer och infiltratörer sedan länge används mot narkotikabrottsligheten jämfört med den ekonomiska brottsligheten. Trots att behovet av underrättelsetjänst på ekobrottsområdet för att kunna upptäcka brottsligheten redan betonades på 1970-talet har det tagit nästan trettio år innan något har hänt på detta område genom att Skattebrottsenheterna och Ekobrottsmyndigheten styrt vissa resurser till sådan verksamhet.

Forskning visar emellertid att det är en för enkel uppdelning att påstå att den organiserade brottslighetens gärningspersoner skadar människoliv medan ekobrottslingarna svarar för de offerlösa brotten. Croall (2004) har visat att ekonomisk brottslighet inte enbart angriper obegripliga storheter som samhällets förtroende och olika marknader, utan drabbar vanliga människor i deras vardagsmiljö. Det handlar om farliga läkemedel, ohygieniska bostäder, arbeten som leder till skador och sjukdomar, farliga transporter med olika färdmedel etc.

Skälet till att ekobrottslingar och organiserade brottslingar inte lever upp till myten beror bland annat på att de framgångsrika är svåra att komma på spåren och sällan syns i domstolarna (Korsell, 2003).

Bilden av att den organiserade brottsligheten förstör människors liv är inte heller lika entydig vid en närmare granskning. Det legala samhället utsätts för stölder, men det är också i det legala samhället som stöldgodset köps och hälare är inte sällan näringsidkare (Källman m. fl. 2006). Köpare av sexuella tjänster kan vara etablerade personer och vissa av dem som säljer dessa kan mer liknas vid entreprenörer än offer (Skagerö, m.fl., 2007). En framgångsrik narkotikasmuggling drar inte sällan nytta av personer som finns inom företag och andra organisationer, som ger en hjälpande hand för att minska upptäcktsrisken (Brå 2005:11). Den organiserade brottsligheten är mer integrerad i det legala samhället än vad vi vill tro.

Akt 4: Enhetlighet eller fragmentering?

Vid förstatligande av polisen år 1965 fanns farhågor om att de små polisdistrikten skulle möta problem till följd av bristande resurser. Detta hängde ihop med hur brottsligheten hade utvecklats. Den statliga utredning som låg bakom förstatligandet konstaterade (SOU 1970:32, s. 9).

”Brottsutvecklingen har i flera avseenden varit oroande under de senaste åren och såväl antalet brott som brottens svårighetsgrad beräknas stiga i fortsättningen. (...) Denna utveckling kommer att medföra ett allt starkare tryck inte minst på de små polisdistrikten.”

Det ökande antalet bilar innebar att även brottslingarna fick ett större geografiskt område att verka inom. Enligt utredarna innebar detta att polisens läns- och distriktgränser hindrade en effektiv brottsbekämpning (SOU 1970:32, s. 9):

”Brottslingar förflyttar sig numera ofta snabbt över större områden än län och begår serier av brott. För en effektiv brottsbekämpning i sådana fall krävs goda möjligheter till samordning av den uppdragande och förebyggande verksamheten. En effektiv spaning kan nu inte etableras snabbt eftersom förstärkningar måste inkallas genom hänvändelse till flera olika län eller till rikspolisstyrelsen. Länen är vidare för små för att medge en snabb och enkel samordning av verksamheten så att den fungerar lika effektiv i olika delar av spaningsområdet.”

I dag är i stället globaliseringen av kriminella marknader ett styrande inslag i utvecklingen. På tjugofem år har vi således gått från gränsöverskridande brottslighet över kommun- och länsgränser till nationsgränser. I den ovan citerade utredningen beskrivs brottsligheten som länsöverskridande och mer mobil än tidigare. Brottslighetens svårighetsgrad bedömdes öka, liksom antalet brott, inom de närmaste åren. Utredarna tryckte på att utvecklingen av brottsligheten ledde till ett allt starkare krav på samlade aktioner i brottsbekämpande syfte. Ett hinder var den dåvarande kommunala polisorganisationen.

Med en utveckling av de kriminella marknaderna är en logisk utveckling att de brottsbekämpande organisationerna går mot en större enhetlighet. Detta är emellertid inte alltid fallet, utan det finns också en utveckling mot en fragmentering.

På det internationella planet brukar Sverige berömmas över att ha en enhetlig nationell polis i och med förstatligandet år 1965. I andra länder finns som regel ett flertal polisorganisationer, som inte sällan leder till rivalitet och konkurrens. Utvecklingen av sammanhållna myndigheter har fortsatt och både Skatteverket och Åklagarmyndigheten har i dag en enhetlig organisation. Förslag har tidigare förts fram om att slå samman Rikskriminalpolisen och Säpo för att få en slagkraftigare central polis, en fråga som inte verkar vara aktuell längre (SOU 2000:25).

Det finns också tendenser mot en fragmentering. Som tidigare nämnts bildades Ekobrottsmyndigheten år 1998 och det är en självständig åklagarmyndighet med egen generaldirektör. På myndigheten arbetar poliser, som formellt fortfarande är anställda vid Polisen. Ekobrottsmyndigheten bryter kraftigt mönstret, som går mot enhetlighet. I andra nordiska länder finns en liknande utveckling, där den mest kända är norska Økokrim, även om den danska Statsadvokaten for Særlig Økonomisk Kriminalitet bildades redan år 1973 (Larsson, 1999; Langsted, 1999).

Samma år som Ekobrottsmyndigheten bildades inrättas också Skattebrottsenheter vid Skatteverket. Dessa enheter genomför förundersökningar av skatterelaterad brottslighet under ledning av åklagare, som beroende på var i landet det är, är anställd av antingen Åklagarmyndigheten eller Ekobrottsmyndigheten. Skattebrottsenheterna bedriver sin verksamhet helt fritt från Skatteverkets reguljära verksamhet och innebär ett nettotillskott till ekobrottsbekämpningen. Andra förändringar som 1970-talets ekorotlar vid Polisen och Ekobrottsmyndigheten är egentligen enbart organisatoriska förändringar av i stort sett befintlig personal. De före detta skatterevisorer och andra tjänstemän som rekryterats till Skattebrottsenheterna kan ses som en ny slags polis. Akademiskt utbildade och med stor kunskap om skatter, redovisning och ekonomi. Poliser har inte längre monopol att vara poliser. Det är också en utveckling som tidigare skett inom Tullverket och Kustbevakningen.

En utveckling som går mot fragmentering är underrättelsetjänsterna, Polisen och Tullverket har sedan tidigare underrättelsetjänster. På kort tid har Skatteverket respektive Ekobrottsmyndigheten byggt upp egna underrättelsetjänster. Detta har kritiserats eftersom det inte ger överblick och alla stuprör leder till ineffektivitet (MOB 2004; Korsell, 2004b). En rörelse i motsatt riktning är emellertid att underrättelsetjänsterna i Göteborg och Malmö samgrupperats, liksom vid Maritimt Underrättelsecentrum i Karlskrona, där även Kustbevakningen ingår.

Det är tydligt att fragmenteringen görs sig mest gällande inom områdena för ekonomisk och i någon mån organiserad brottslighet; varför på dessa brottsområden? För ekobrottens del är det ett starkt specialiserat område som kräver helt andra kunskaper om ekonomi och juridik än för traditionell brottslighet. Dessutom är inriktningen mot företag och företagare, vilket också är en skillnad mot traditionell brottslighet. Det finns visserligen andra områden som är specialiserade och inriktade mot företag, som arbetsmiljö- och miljöbrott, som egentligen borde höra till den ekonomiska brottsligheten. Dessa områden har emellertid aldrig lyckats hävda sig lika starkt som de vanliga ekobrotten i Sverige, men de finns med som ekobrott i andra nordiska länder.

Dessa skiljelinjer mellan enhetliga organisationer och fragmentering kan också ses som en konflikt mellan det nationella och lokala respektive experter kontra generalister. Det är ett dilemma hur det brottsförebyggande och brottsbekämpande arbetet ska bedrivas.

Akt 5: Effektivitet eller integritet?

På senare tid har kritik riktats mot regeringen för att lägga fram alltför integritets-känsliga förslag på åtgärder riktade mot den organiserade brottsligheten. Många av dagens förslag är emellertid enbart ett eko från 1970-talets utredningsarbeten.

Under år 1980 lade SPANARK-gruppen fram sin rapport om narkotikaspaning och underrättelseförfarande. Rapporten tar uttryckligen sikte på den organiserade brottsligheten, som bedömdes ha utvecklats kraftigt under det sena 1970-talet, eller för att citera rapporten (s. 2-3):

”Förhållandena beträffande den organiserade narkotikabrottsligheten har sedan dess (1977, AMOB-utredningen, förf anm.) emellertid förändrats väsentligt i negativ mening. Heroinet har fått ett markant insteg i vårt land. Nya utländska medborgargrupper har etablerat sig i landet som både narkotikasmugglare och narkotikalangare ända fram till partiförsäljningsnivå...Polisen har mött nya svårigheter i spaningsarbetet i fråga om den allvarigare narkotikabrottsligheten.”

Det internationella samarbetet ansågs öka liksom samarbetet mellan narkotikabrottslingar och den organiserade brottsligheten i övrigt samt med den ekonomiska brottsligheten. Politiska extremist- och separatiströrelser påstods i rapporten ägna

sig åt narkotikahandel för att finansiera vapeninköp. Etniska, ideologiska eller kulturella band "skapar en tystnadens lag" (s. 6). Organisationerna bedömdes som så starka att verksamheten fortsatte även om en och annan person blev gripen. Ligorna kunde vara hierarkiskt organiserade där varje medlem hade sin bestämda uppgift. Dessa slutna grupper av kriminella bedrev en illegal narkotikaverksamhet utan egentlig insyn från andra grupper och hade anknytning till kriminella intressen utomlands.

I promemorian redovisas olika grupperingar, bl.a. en "grekisk liga" som hade smugglat in 70 kg amfetamin och en "holländsk kinesorganisation" i Stockholm. Den senare hade fört in kilopartier med heroin och vinsterna skulle ha placerats i diskotek och restauranger.

Mot bakgrund av att SPANARK bedömde att narkotikabrottsligheten hade ändrat karaktär och blivit mer organiserad efter utländskt mönster lämnades ett antal förslag för att förbättra metoderna att komma till rätta med den grövre narkotikabrottsligheten.

Ett stort antal förslag gällde tekniska hjälpmedel och ingripande spaningsmetoder. Fordon förhyrda av "företag" och falskskyltning av egna fordon, optisk-, akustik- och elektronisk utrustning samt medel för inköp av narkotika i spanings-syfte. Vidare föreslogs användning av informatörer, infiltration av verksamheter genom fria spanare (under cover agents) och spridning av desinformation. Flera av dessa åtgärder används i dag.

SPANARK föreslog vidare lagstiftning eller utredning om reglering på ett flertal områden. Det handlade om möjligheten att använda kronvittnen. Ökade möjligheter att göra intrång för spaning. Rätt för polisen att anbringa och återta pejlingsutrustning avseende en persons kläder eller tillhörigheter. Ökade möjligheter till telefonavlyssning samt avlyssning av telex.

Som framgår innehöll SPANARK-rapporten "oerhört spektakulära saker" (Lindström och Sjöberg, 1996:38), exempelvis kronvittnen. Det var därför inte konstigt att "det blev ett ordentligt liv" (ibid. s. 38) när rapporten publicerades. Kritikerna menade att förslagen innebar att Rikskrim skulle bli ett svenskt "CIA" (ibid. s. 38). Tiden var inte mogen för SPANARK-gruppens radikala förslag och 1980-talets Narkotikakommissionen var betydligt mer återhållsam i sina förslag. Kommissionen satte snarare sin lit till fler poliser snarare än till nya okonventionella metoder. I polisberedningens betänkande om polislag (SOU 1982:63) tas okonventionella spaningsmetoder upp. Polisen får aldrig begå kriminaliserade handlingar för att efterforska eller avslöja brott. Polisen får aldrig provocera eller på annat sätt förmå någon att inleda en brottslig aktivitet. Polisen får aldrig av spaningsskäl underlåta att vidta föreskrivna åtgärder mot brott.

Narkotikakommissionen (1983) förde ett tänkvärt resonemang om användningen av okonventionella spaningsmetoder. Kommissionen pekade på att ett effektivt polisväsende förutsatte att medborgarna samarbetade med polisen. Om allmänheten upplever att polisen sätter den personliga integriteten i fara – och då inte enbart mot kvalificerade gärningspersoner utan människor i allmänhet – finns risk för att förtroendet för polisen minskar. Det finns också en risk för överströmning när spaningsmetoder som används på ett område också kommer att tillämpas i andra sammanhang. Okonventionella spaningsmetoder är mycket resurskrävande och kan blockera andra insatser. Sammanfattningsvis konstaterade kommissionen om okonventionella spaningsmetoder "att det finns stora begränsningar i möjligheten att med dem komma till några revolutionerande resultat" (s. 12).

Uttalandet är intressant eftersom det speglar en skepsis mot att hela tiden ta till nya metoder mot brottsligheten, vilket leder till en katt och råttas lek. Typiskt för den organiserade brottsligheten är att myndigheterna ständigt kräver mer resurser och nya befogenheter. Den organiserade brottsligheten blir härigenom den goda fienden som motiverar åtgärder som uppskattas av de brottsbekämpande organisationerna och de politiker som profilerar sig på frågor om lag och ordning (Christie och Bruun, 1985). En parallell kan göras till den segdragna buggningsdebatt (se nedan) där Riksenheten mot ekonomisk brottslighet ifrågasatte buggningens effektivitet eftersom det knappast torde förekomma "planeringsmöten" i narkotikabranschen (SOU 1998:46, s. 288).

Även på ekobrottsområdet har en debatt kretsat kring effektivitet och integritet. Som tidigare nämnts såg Eko-kommissionen över lagstiftningen mot den ekonomiska brottsligheten under första hälften av 1980-talet. Till skillnad mot den samtida Narkotikakommissionen gick Eko-kommissionen hårdare fram och beskyldes för att negligera rättssäkerheten (Axberger, 1986). Exempelvis innehöll förslaget till bulvanlag ett inslag av omvänd bevisbörda. Följande citat från kommissionens huvudbetänkande är ett exempel på att rättssäkerhetsfrågorna sattes i andra hand. "Att en skyldig får gå fri och på det viset kan vålla ytterligare skada kan vara lika olyckligt som att en oskyldig blir dömd" (SOU 1985:15, s. 131). Detta citat ledde till en omfattande debatt och många förslag som togs fram "dödskallemärktes" (Nord, 2000:95).

På senare tid är det återigen den organiserade brottsligheten som är i centrum med en lång rad förslag som behövs för att motverka "ett växande hot från den grova organiserade brottsligheten" (SOU 2003:74). Det gäller också för Sverige att hänga med i den internationella utvecklingen och införa likadana metoder som finns i andra länder (SOU 2003:74). Det handlar om skyddsidentitet för poliser, skydd av informatörer (SOU 2003:74, hemlig datavläsning (SOU 2005:38), hemlig teleavlyssning (Ds 2005:21), hemlig teleövervakning (Ds 2005:21), hemlig kameraövervakning (Ds 2005:21) och preventiva tvångsmedel (Prop. 2005/06:177). Denna stormflod med integritetskränkande metoder är svår att överblicka och

kritiken är också stark från olika läger (Hagberg, 2006). Rubriker som "Marschen mot Bodströmsamhället" (Swartz, 2006), "En justitieminister utan principer" (DN, 2006) och "Bodströms nya lag – farligare än bin-Laden" (Guillou, 2005) visar debattens skärpa (jfr. Linderborg och Wijk, 2006).

Genom brottsoffrets starka ställning inom kriminalpolitiken kan integritets-känsliga åtgärder i debatten motiveras genom att skydda människors exploatering (Tham, 2006). Om den organiserade brottsligheten förr tillhandahöll varor och tjänster exploaterar idag brottsligheten människor. Trafficking och koppleri utgör enligt denna logik våld mot kvinnor.

Akt 6: Hierarki eller nätverk?

Den organiserade brottsligheten beskrivs på ett ottydligt sätt och tanken går till tämligen ordnade strukturer med ledare och medlemmar som begår allvarliga brott. Begreppet för tanken till närmast underjordiska gäng eller organisationer. I detta ligger ett antagande om att brottsligheten är storskalig och att det finns stora resurser som kan sättas in. Denna bild upplevs som hotfull och det känns angeläget att motverka denna brottslighet.

Enligt Ahrne (1994) består organisationer av fyra hörnstenar:

- Anslutning/tillhörighet (upptagande av medlem)
- Kollektiva resurser
- Utbytbara individer
- Registrerad kontroll av medlemmarna

Dessa fyra hörnstenar måste vara uppfyllda för att det ska finnas en organisation. Det typiska för en organisation är att den är obegränsad i tiden eller att den ska finnas ett bra tag. Ser den organiserade brottsligheten ut på detta sätt, om vi bortser från vilken brottslighet som bedrivs och om våld eller liknande resurser används?

I en nyligen genomförd studie undersöktes den organiserade narkotikabrottsligheten i Sverige (Brå 2005:11). Av denna framgick att det knappast finns några organisationer som stämmer överens med dessa kriterier. Det vaga begreppet "knappast" används som en gardering eftersom det inte är möjligt att få en total inblick i den kriminella miljön. Det bör understrykas att frågan gäller den organiserade narkotikabrottsligheten i Sverige eftersom det ser annorlunda ut på andra håll i världen.

Den organiserade narkotikabrottsligheten är uppbyggd genom nätverk med ett stort antal personer i en omfattande kriminell miljö. De är dynamiska och fragmentariska som hela tiden förändras. Kontakterna bygger på förtroende. Gär-

ningspersonerna är i allmänhet mycket försiktiga. De mest riskfyllda arbetena lejs ut på ovetande personer, många är beredda att ta stora risker för att tjäna en slant. Det är i allmänhet dessa perifera personer som också åker fast.

Många möten sker sannolikt spontant i offentliga miljöer där likasinnade har sitt sociala umgänge, till exempel på restauranger och barer. På sådana ställen kan också olika personer stämma träff och diskutera olika detaljer. Folk känner varandra, lämnar tips, rekommenderar medarbetare och tar kontakter. Detta är metoder som minskar myndigheternas insyn. Denna brokiga miljö är svår att kartlägga. Det är knappast realistiskt att bugga samtliga bord i en lång rad restauranger och barer därför att kriminella personer kan komma att besöka stället.

Forskningsläget ger därför en helt annan bild än det nyss nämnda stämningläget. I verkligheten är det en tämligen småskalig verksamhet som kretsar kring ett stort antal entreprenörer och deras medhjälpare. Denna kunskap innebär att brottsligheten måste motverkas på sina egna och korrekt beskrivna villkor, inte på en mytologiserad bild av hur verkligheten ser ut.

Akt 7: Framåt eller bakåt?

I den sista akten i vår pjäs ställs frågan om samhällets insatser mot den ekonomisk och organiserade brottsligheten går framåt eller bakåt, och vad menas egentligen med framåt eller bakåt? I den sista frågans betydelse lägger jag om brottsbekämpningen är progressiv och framåtblickande eller konservativ och tar till gamla åtgärder.

Mycket går framåt och ett exempel är myndigheternas satsning på underrätsetjänst. Ekonomisk och organiserad brottslighet är en kriminalitet som måste upptäckas och vilka resurser som sätts in styr vilka brott vi upptäcker (Korsell, 2003). Dagens brottsbekämpning är för mycket inriktad mot den mindre allvarliga brottsligheten. I klartext handlar det om bokföringsbrott i samband med småföretags konkurser och missbrukares innehav av narkotika (Korsell, 2003).

Det finns också ett konservativt drag genom att ge Polisen alla de tvångsmedel som den vill ha utan att kritiskt granska behovet och de resurser som faktiskt går åt till att använda dessa. Ett annat konservativt drag är att inriktningen alldeles för mycket handlar om brottsutredning och lagföring. Det vore intressant att se vilka effekterna blev om större resurser lades på att förebygga brotten. Många brott har tydliga gränssnitt mot materiella regler och kontrollsystem och därför borde förutsättningarna vara särskilt stora att förebygga det typ av brott, egentligen större än för traditionella brott som länge stått i centrum för brottsprevention (Korsell, 2003). I klartext innebär det att skattesatser, redovisningsregler, ansvar för skatter, hur skatteförvaltningen utför kontroller och vilka interna kontrollsystem som finns i organisationer möjliggör brott på visst sätt, och därmed finns också lösningen på många

problem i vilka regler vi har och vilken kontroll som utförs. Vi är flera aktörer som har ett ansvar för att för lite görs på det brottsförebyggande området. Det gäller min egen verksamhet på Brottsförebyggande rådet. Det är också Ekobrottsmyndigheten, som inte har gjort särskilt mycket på det förebyggande fältet. Talar vi om organiserad brottslighet finns knappast ens spår av förebyggande idéer. Det finns därför mycket kvar att göra och nya pjäser kan därför finna sin publik.

Litteratur:

- Ahrne, G. (1994). *Social Organizations. Interaction inside, outside and between organizations*. London: Sage.
- AMOB (1977). *Organiserad och ekonomisk brottslighet i Sverige*. Ett åtgärdsförslag. Arbetsgruppen mot organiserad brottslighet (AMOB). Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Andersson, H. (2001). *Spritsmuggling i mellankrigstidens Stockholm*. Illegala entreprenörer i ett komparativt perspektiv. I: Appelgren, L. och Sjögren, H. (red.). *Ekonomisk brottslighet och nationalstatens kontrollmakt*. Stockholm: Gidlunds förlag.
- Axberger, H-G (1988). *Eko-brott, Eko-lagar och Eko-domstolar*. En rättspolitisk utvärdering av lagstiftningen mot ekonomisk brottslighet. Brå Forskning 1988:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bet. 1980/81:JuU21.
- Brå 2005:11. *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Fritzes.
- Castells, M. (2000). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur*. Band III. Millenniets slut. Göteborg: Daidalos.
- Christie, N. och Bruun, K. (1985). *Den goda fienden*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Clinard, M. och Quinney, R. (1973). *Criminal Behavior Systems. A Typology*. New York: Holt, Reinhart och Winston.
- Citron, B. M. (2004). Sölve & Co. *Korruptionsskandalen i Motala*. Stockholm: Norstedts.
- Croall, H. (2004). *Lurad och förgiftad. Att avslöja utsatthet för ekobrott*. Brå-rapport 2004:1. Stockholm: Brottsförbyggande rådet. Fritzes.
- DN, 2005. "En justitieminister utan principer". Ledare. Dagens nyheter. 2005-10-19.
- Dir. 1982:101. *Åtgärder mot ekonomisk brottslighet*.
- Ds 1996:1. *Effektivare ekobrottsbekämpning: rapport från regeringens ekobrottsberedning*. Stockholm: Fritzes.

- Ds 2005:21. *Tvångsmedel för att förebygga eller förhindra allvarlig brottslighet*. Justitiedepartementet. Stockholm: Fritzes.
- Engdahl, O. (2003). *I finansvärldens bakre regioner. En studie om finansiella offshoremarknader och ekonomisk brottslighet*. Göteborg Studies in Sociology, nr. 1. Göteborg: Sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet.
- EBM (2004:1). *Ekobrottsmyndighetens rapport om den ekonomiska brottsligheten*.
- EBM (2005). *Hotbildsanalys över ekobrottsligheten och ekobrottslingarna*. Stockholm: Ekobrottsmyndigheten.
- Fijnaut, C. M. m.fl. (1998). *Organized Crime in the Netherlands*. The Hague: Kluwer Law International.
- Flyghed, J. (2000). *Normalisering av det exceptionella*. I: Flyghed, J. (red.) *Brottsbekämpning – mellan effektivitet och integritet*. Lund: Studentlitteratur.
- Flyghed, J. (2001). *Schengen ersätter gamla gränser med nya*. Göteborgsposten den 11 mars 2001
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Guillou, J. (2004). *Tjuvarnas marknad*. Stockholm: Piratförlaget.
- Guillou, J. (2005). *"Bodströms nya lag – farligare än bin-Laden"*. Aftonbladet. 2005-10-17.
- Hagberg, M. (2006). *Thomas utan tvivel*. Socialpolitik, nr. 2.
- Johansen, P. O. (1994). *Markedet som ikke ville dø*. Forbudstiden og de illegale alkoholmarkedene i Norge og USA. Oslo: Rusmiddeldirektoratet.
- Johansen, P. O. (1996). *Nettverk i gråsonen*. Et perspektiv på organiserat kriminalitet. Oslo: Ad Notam.
- Johansen, P. O. (2004). *Den illegale spriten*. Fra forbudstid til polstreik. Oslo. Unipub.
- Johansen, P. O. (1996). *Nettverk i gråsonen*. Et perspektiv på organiserat kriminalitet. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Johansson, P. (2002). *Vem tar notan? Skandaler i svensk offentlig sektor*. Göteborgs universitet. *Förvaltningsskolans rapporter nr. 39*. Göteborg: Förvaltningsskolan, Göteborgs universitet.
- Johansson, P. (2004). *Iskandalernas spår*. Minskad legitimitet i svensk offentlig sektor. Akademisk avhandling. Göteborg: Förvaltningsskolan, Göteborgs universitet.
- Kastman, A. (1998). *Polisen och narkotikaproblemet*. Från nationella aktioner mot narkotikaprofitörer till lokala insatser för att störa missbruket. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Sociology. N. S. 6. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Korsell, L. (2000). *Fyra borttappade recept och en förlorad oskuld*. En historia om ekonomisk och organiserad brottslighet. I: Korsell, L. (red.). *Perspektiv på ekobrottsligheten*. Antologi. Brå-Rapport 2000:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.

- Korsell, L. (2000a). *Ekobrott, liksom!* Svensk Juristtidning, nr. 10, s. 932-965.
- Korsell, L. (2001). *Ekonomisk brottslighet*. I: *Brottsutvecklingen 1998-2000*. Brå-Rapport 2001:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Korsell, L. (2002). *Ekobrott. Utvecklingen av några centrala brottstyper*. Brå-Rapport 2002:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Korsell, L. (2003). *Mot en kunskapsorienterad ekobrottsbekämpning*. I: Korsell, L. *Förebyggande metoder mot ekobrott*. En antologi. Brå-rapport 2003:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Korsell, L. (2004). *Bokslut. Brå:s satsning på ekobrottsforskning 1009-2002*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Korsell, L. (2004b). *Utan spaning ingen aning*. Apropå nr. 4-5.
- Korsell, L. (2005). *Fiffel och fusk i slott och koja*. I: Sjöstrand, G. *Fiffel-Sverige – sociologiska perspektiv på skandaler och fusk*. Malmö: Liber.
- Källman, L. m. fl. *Hälerier*. Under utgivning. Brottsförebyggande rådet.
- Langsted, L. B. (1999). *Forskning om ekonomisk brottslighet*. Danmark. I: Korsell, L. *Forskning om ekonomisk brottslighet*. En översikt. Brå-rapport 1999:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Larsson, P. (1999). *Forskning om ekonomisk brottslighet*. Norge. I: Korsell, L. *Forskning om ekonomisk brottslighet*. En översikt. Brå-rapport 1999:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Levi, M. (1987). *Regulation Fraud. White-Collar Crime and the Criminal Process*. London: Tavistock Publications.
- Linderborg, Å. och Wijk, E. (2006). *Det är rätt att göra motstånd. Kriget och terrorn från Bush till Bodström*. Stockholm: Karneval.
- Lindgren, S-Å (2000). *Ekonomisk brottslighet. Ett samhällsproblem med förhinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindgren, S-Å och Theandersson, C. (2000). *Från storsvindeln till småfiffel. Teman i internationell ekobrottsforskning*. Brå-rapport 2000:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Lindström, T. och Sjöberg, T. (1996). *Mitt liv som snut*. Falun: Gedins.
- Melossi, D. (2000). *Changing representations of the criminal*. Brit. J. Criminol. 40, 296-320.
- MOB (2004). *Organiserad kriminalitet. Grov narkotikabrottslighet*. Stockholm: Mobilisering mot narkotika.
- Nachemson-Ekwall, S. och Carlsson, B. (2004). *Guldregn. Sagan om Skandia*. Stockholm: Bonnier.
- Narkotikakommissionen (1983). *Polisens insatser mot narkotikan*. Narkotikakommissionen PM nr 5, september 1983, s. 4.

- Nord, K-E (2000). *Bekämpning av ekonomisk brottslighet och bekämpning av ekonomisk brottslighet inom skatteområdet*. I: Korsell, L. (red.). Perspektiv på ekobrottsligheten. Antologi. Brå-Rapport 2000:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- Prop. 1968:7.
- Romander, H. (2000). *Lagstiftningsöversynen och dess bakgrund*. I: Korsell, L. (red.). Perspektiv på ekobrottsligheten. Antologi. Brå-Rapport 2000:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Fritzes.
- RR 1993/94.6. *Den ekonomiska brottsligheten och rättssamhället*. Stockholm: Riksdagens revisorer.
- RRV 1995:32. *Fusk – systembrister och fusk i välfärdssystemen*. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Sandberg, B. (2000). *Likhet inför lagen? – Om fri- och rättigheter vid ekonomisk brottslighet och narkotika*. I: (Flyghed, J. Brottsbekämpning – mellan effektivitet och integritet. Lund: Studentlitteratur, 2000.
- Swartz, O. (2006). *Marschen mot Bodströmsamhället. Hur justitieministerns dubbelspel hotar våra grundlagsfästa fri- och rättigheter*. Webb-publikation. Timbro.
- Shapiro, S. (1990). *Wayward Capitalists. Target of the Securities and Exchange Commission*. New Haven: Yale University Press.
- Skagerö, A. m. fl. (2007). *Trafficking. Under utgivning*. Brottsförebyggande rådet.
- Skr. 1994/95:217. *Regeringens skrivelse till riksdagen. Samlade åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten*.
- SOU 1970:32. *Polisen i samhället*. Stockholm: Esselte.
- SOU 1982:63. *Polislag*. Stockholm: Liber.
- SOU 1985:15. *Ekonomisk brottslighet i Sverige*. Stockholm: Liber.
- SOU 1997:111. *Branschsanering och andra åtgärder mot ekobrott*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:46. *Om buggning och andra hemliga tvångsmedel*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:25. *Den centrala polisen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:126. *Vägvalet: den narkotikapolitiska utmaningen: slutbetänkande av Narkotikakommissionen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2003:74. *Ökad rättssäkerhet i brottsbekämpningen*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:47. *Näringslivet och förtroendet*. Stockholm: Fritzes.
- SPANEK (1979). *Arbetsgruppen angående spaning mot ekonomisk brottslighet*. Rikspolisstyrelsen.
- SPANARK (1980). *Narkotikaspaning och underrättelseförfarandet*. SPANARK-gruppen. Rikspolisstyrelsen rapport 1980-06-12.

- Steffensmeier, D. J. och Ulmer, J. T. (2005). *Confessions of a Dying Thief*. Understanding Criminal Careers and Illegal Enterprise. New Brunswick: Aldine Transaction.
- Tamas, G. (2002). *Lasermannen. En berättelse om Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- Tham, H. (2001). *Brottsoffrets uppkomst och framtid*. I: Åkerström, M. och Sahlin, I. (red.) *Det motspänstiga offret*. Studentlitteratur, Lund.
- Tham, H. (2006). *Brottsoffret, kriminalpolitiken och kriminologin*. Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap.
- Vesterhav, D. (2003). *Bilden av organiserad brottslighet i svensk dagspress 1995 – 2002*. C-uppsats. Kriminologiska institutionen. Stockholms universitet.
- Weisburd, D. m. fl. (2001). *White-Collar Crime and Criminal Careers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westfelt, L. (2000). *Organisatoriska förändringar inom svensk polis under 1990-talet med avseende på kampen mot organiserad brottslighet*. D-uppsats i kriminologi. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet.

Noter:

- ¹ Se t.ex. FN:s konvention den 19 december 1988 mot olovlig hantering av narkotika och psykotropa ämnen (narkotikakonventionen), EU:s handlingsplan från år 1997 med särskilda rekommendationer för åtgärder mot den organiserade brottsligheten. FN:s konvention från år 2000 mot gränsöverskridande organiserad brottslighet.
- ² Intervju med före rikspolischefen Holger Romander den 21 januari 2000.

Adress: Brottsförebyggande rådet,
Box 1386
SE - 460 11 STOCKHOLM
+46 (0)8-401 8711
lars.korsell@bra.se